

KAN PSYKOLOGER OG TEOLOGER ARBEJDE SAMMEN I PRAKSIS?

En psykologisk og teologisk fremstilling af et tværfagligt samarbejde
baseret på kropsmetaforik, croquisdukke-tableauer
samt overvejelser om forskellige typer af pres
som beskrivende i forhold til såvel den terapeutiske
og den sjælesørgeriske samtale.

Steen Peter Nielsen & Helle Møller Jensen

Artiklen tager udgangspunkt i et tværfagligt samarbejde på Bispebjerg hospitals palliative afdeling i København, hvor vi som henholdsvis psykolog og præst har valgt at føre samtalerne med vores patienter og pårørende fagligt sammen. De erfaringer, vi hermed giver videre, er også baseret på et sorggruppeforløb, vi sammen har ledet. Det metodiske omdrejningspunkt i vores samarbejde har været inspireret af Søren Kierkegaard og hans brug af kropslige metaforer, som vi mener tilbyder sig som et brugbart alternativ til en dogmatisk og psykologisk sprogbrug, og i forlængelse heraf har vi benyttet os af croquisdukker for at kunne arbejde med en visuel fiksering af henholdsvis følelse og Guds billede. Endvidere har vi ladet os inspirere af G. Lakoff og M. Johnsons beskrivelser af forskellige fysiske prespåvirkninger som konstituerende for sproget, og med disse forskellige beskrivelser af pres går vi fænomenologisk til værks både i forhold til psykologiske og teologiske emner.

1. Det tværfaglige samarbejde som udfordring

I det forløbne år har der på Bispebjerg Hospitals palliative afdeling været tale om et samarbejde på tværs af faggrænser, som ikke er helt almindeligt.

Efter i nogle år at have overholdt reglerne for almindelig tværfaglig konduite besluttede vi os for at tage det tværfaglige samarbejde et skridt videre og simpelthen føre samtalerne med vores patienter og pårørende fagligt sammen. Endvidere har vi undervist hospitalspersonale og sammen varetaget ledelsen af en sorggruppe.

Grunden til, at vi valgte at være sammen om samtalerne, er, at det er vor erfaring, at vi hver især sidder med et deficit i forhold til de behov, patienter

og pårørende har på en palliativ afdeling. Patienter og pårørende søger ofte at finde en mening i den situation, de er fanget af.

Behovet for mening kan være funderet i et eksistentielt eller religiøst begrundet menneskesyn, eller behovet for mening kan ligge i overhovedet at kunne rumme og forholde sig til det følelseskaos, der følger i kølvandet på alvorlig sygdom og død. At finde mening på trods.

Derfor kan det være en fordel for en psykolog at have en præst ved sin side, der kan varetage de åndelige behov, og det kan være en fordel for en præst at have en psykolog ved sin side, der kan udfolde og rumme patienternes eller de pårørendes følelsesliv.

Den første tanke, der lå til grund for at indgå det tætte samarbejde, var ønsket om at kunne imødekomme de spørgsmål, der stilles, uden at skulle henvise til en senere samtale med psykolog eller præst. Der knytter sig en ekstra pointe til de tværfaglige samtaler, nemlig den, at vi som personale modtager de samme beskeder fra patienten eller de pårørende på samme tid, hvilket forhindrer den personalemæssige forvirring og manglende fælles forståelse, som patienters/pårørendes emotionelle og erkendelsesmæssige pendulering ellers kan afstedkomme.

Indeholdt i de fælles samtaler lå endvidere en forståelse af vigtigheden i ikke at overskride hinandens faggrænser. Præsten er i dette tilfælde ikke skabs-psykolog, og psykologen er i dette tilfælde ikke skabs-teolog. Vi står hver især ved de to vidt forskellige menneskesyn og opgaver, der ligger til grund for fagene.

Den oplagte fordel ved et sådan samarbejde er, set fra en teologisk/sjælesørgerisk vinkel, at en psykologisk udredning er en nødvendighed (Hvordan har du det?) før den egentlige samtale om Gudsforholdet (Hvordan har du det med Gud?). Når dette er sagt, er det imidlertid vigtigt at være sig bevidst om, at den psykologisk udredende del af samtalen ofte vil være præget af den tanke, at et menneske ved at indgå i en terapeutisk relation eller ved at analysere sit forhold til andre kan opnå en forøget erkendelse af sig selv og dermed få mere kontrol over sit liv. Denne selvkontrol er ikke sjælesorgens gebet. Sjælesorgens emne er Gudsforholdet, og et Gudsforhold indebærer altid et forståelsesmæssigt kontroltab.

Set fra en psykologisk vinkel er den oplagte fordel ved et tværfagligt samarbejde med en præst at kunne matche patienters og pårørendes ofte forekommende pendulering mellem et teologisk og et psykologisk begrundet menneskesyn i én og samme samtale.

2. Teologiens og psykologiens forskellige menneskesyn og metoder

Som et eksempel på psykologiens og teologiens forskellige vinkler har vi i vor fælles praksis måttet konstatere, at vi taler meget forskelligt om den samme erfaring. Hvis vi forestiller os en pårørendes erfaring af, at kræfterne

siver ud af hende, og at hun ikke kan forestille sig, hvordan hun skal komme igennem dagen, vil en psykologisk respons kunne lyde sådan her: »Sommetider har man flere kræfter, end man forestiller sig.« Eller hvorfra i dit netværk kan du få tilført ressourcer? En tilsvarende teologisk respons ville undre sig over de kræfter, der sommetider viser sig, selvom man ikke synes, at man har nogen kræfter. De kræfter, der viser sig, vil blive tolket som noget, der tilføres et menneske udefra – enten direkte fra Gud eller igennem medmennesket fra Gud, fordi Gud er kærlighedens ophav.

Forskellen ligger ikke blot i menneskesynet, men også i metoden. Psykologien er præget af en Sokratiske majeutisk¹ metode, der søger at fremdrive det, der allerede ligger i et menneske, hvorimod teologien rummer et element af noget udefrakommende, noget man ikke kan sige sig selv, men må have fortalt, nemlig at Gud blev menneske (fik krop) i Jesus Kristus for at frelse os fra os selv og døden. Teologien hviler således på den »tilføjelse«, at den kristne Gud lod sig korsfæste og senere opstod fra døden, for at vi ikke skal være alene. Det er ikke noget, der majeutisk kan fremdrives, det må man have fortalt, det må høres og tros.

3. Den italesatte krop som fællesmetode

Fra starten af vort samarbejde besluttede vi, at vi ville lade krops- og bevægelsesmetaforer danne et fælles udgangspunkt både for udredningen af den psykologiske problemstilling og den sjælesørgeriske samtale om Gudsforholdet. Formålet med at fokusere på kroppen har været at undgå et alt for stort brud i forhold til psykologiens og teologiens forskelligartede menneskesyn og metoder. Fordelen ved at samtale ud fra kropslige metaforer er, at det kropslige billede er universelt forståeligt og dermed tilbyder sig som et alternativ både til et psykologisk fagsprog og et teologisk dogmatiserende sprog.²

I det følgende vil vi redegøre for de teoretiske overvejelser, vi havde om brugen af krops- og bevægelsesmetaforer i forhold til et sådant tværfagligt samarbejde, samt give nogle eksempler fra vores fælles praksis.

4. Inspirationen fra Søren Kierkegaard: Den italesatte krop og den visuelle fiksering med croquisdukker

Med hensyn til de teoretiske overvejelser er vi inspireret af Søren Kierkegaard, der ser psykologien som teologiens forudsætning og ikke dens

1 Med ordet majeutisk henvises til jordemoderfagets fremdrivelse af nyt liv.

2 Problemet med et dogmatisk funderet sprog er, at det på grund af kulariseringen ikke kan forudsættes at være alment kendt.

modsatning. (Nordentoft, 1972, s. 121)³ Grunden til, at vi har ladet os inspirere af Kierkegaard, hænger ikke primært sammen med hans majeutiske og dialogiske metode, men i højere grad sammen med den måde, han bruger krops- og bevægelsesmetaforer på, når han beskriver indre psykiske problemstillinger og Gudsforhold. Kierkegaard beskriver det indre ved hjælp af det ydre, og det er det greb, vi forsøger at eftergøre, hver ud fra vor fagspecifikke baggrund.

Både fra en psykologisk og teologisk vinkel synes der at være en fordel i at beskrive det indre ved hjælp af det ydre. Fordelen er, at det bliver muligt at benytte sig af både reformulerende og deskriptive fortolkninger. Følelsen kan lettere fikseres i et billede, som efterfølgende kan diskuteres. Fordelen ligger i at tilføre det erkendelsesmæssige en visuel dimension.

Det visuelle element kan enten italesættes, så det bliver tydeligt bag net-hinden, så man ser det for sit indre øje, men det kan også konstrueres som et tableau med croquisdukke. Vi har benyttet os af både den verbale billedtegnning, dvs. den italesatte krop, og af at tilføre det erkendelsesmæssige en visuel fikseret dimension, ved hjælp af croquisdukke-tableauer.

Det, vi har mødt og spurgt ind til, har været erfaringer med splittelse og kontroltab. Disse erfaringer finder vi beskrevet hos Kierkegaard, både psykologisk og teologisk, som et dialektisk forhold imellem vilje og kunnen.

Mellemrummet mellem det, som et menneske kan, og det, som et menneske vil, udgør således lidelsens samlede sum, og dette mellemrum mellem vilje og kunnen beskriver Kierkegaard i en dialektik mellem stilstand og bevægelse.

Bevægelse og kropslig positionering oversættes således fra viljes- og kunnensytringer til spørgsmål om, hvorvidt det lader sig gøre at stå stille uden at blive lammet, samt om det lader sig gøre at bevæge sig uden at flygte.

Det dialektiske moment fremstår ved, at der ikke findes en entydighed i en bestemt kropspositionering eller i et bestemt bevægelsesmønster. At stå stille kan både være et udtryk for at være gået i stå, stivnet, handlingslammet (negativt) eller udtryk for at standse op for at besinde sig (positivt). At gå kan ligeledes både udtrykke handling rettet imod målet (positivt) eller at gå fejl af målet (negativt).

En smertefuld selverkendelse kan f.eks. beskrives ved hjælp af en statisk position, hvor udfordringen i forhold til at erkende sin identitet er at kunne stå stille på stedet – at udholde, uden at lukke sig om sig selv i et depressivt centripetalt bevægelsesmønster og uden at flygte i alle retninger i et centrifugalt bevægelsesmønster.

---

3 Dette være sagt med det forbehold, at psykologien på Kierkegaards tid knap havde udviklet sin egen teoridannelse.

Når det gælder kunnen, dvs. implementering og handling, synes bevægelsesmønstret at være karakteriseret ved fremadrettede skridt uden overspringshandlinger i modsætning til ikke-kunnen, dvs. afmagten, der synes præget af standsninger forårsaget af blokeringer. Det er i dialektikken mellem forskellige kroppspositioneringer og -bevægelser, at Kierkegaard beskriver lidelsen – det ikke at kunne det, som man så gerne vil.

Men det er ikke nok at spørge til kroppspositionering og -bevægelser. De spørgsmål, vi har stillet, har også båret præg af den dobbeltperspektivering, der er så karakteristisk for Kierkegaards beskrivelser af, hvad det vil sige at forholde sig til sig selv.

Det betyder, at det ikke er nok at spørge til kropslige positioneringer og bevægelser, der må også indgå en dobbeltperspektivering, således at der spørges til, hvad individet gør, i og med at det gør noget med og ved sig selv. (Grøn, 1996, s. 49). Det er denne dobbeltperspektivering, der gør, at der i de Kierkegaardske tekster er tale om bevægelse både i overført og i bogstavelig forstand.

Via dobbeltperspektiveringen og Kierkegaards kærlighed til kropslige metaforer præsenteres individet fra 2 vinkler, både indefra og udefra, eller med Arne Grøns formulering: »Fra iagttagerens og den iagttagnes synspunkt«. Når Grøn interesserer sig for de forskellige bevægelsesmønstre hos Kierkegaard, er det, fordi den »Genstand, som forfatteren som iagttager forholder sig til, er et individ, der bevæger sig«.

Bevægelserne er således i sig selv vigtige, fordi bevægelserne kan opfattes som forstadier til en figurativ positionering. »Det drejer sig om den bevægelse som individet gør, den stilling, den indtager, i og med det gør bevægelsen« (Grøn, 1996, s. 47)

Pointen i denne tværfaglige sammenhæng er at vise klienten/konfidenten, at et menneske med de bevægelser, det gør, bringer sig selv et sted hen. De bogstavelige bevægelser er altså indikativer for en indre bevægelse. Formålet med at fremhæve disse bevægelser har været at nå til en øget bevidsthed om, hvad en given bevægelse fører med sig i en given situation og dermed nå frem til øget bevidsthed om bevægelsens aktive og passive aspekt, så det bliver muligt at skelne et eventuelt ydre og indre pres fra hinanden.

De spørgsmål, der ligger bag samtalen, bliver således følgende; 1. Hvordan er du kropsligt positioneret? (Vendthed, liggende, stående, afstand fra andre etc.) 2. På hvilken måde påvirkes du af din positionering? 3. Kunne du forestille dig at være positioneret anderledes, stå anderledes? 4. Hvad skulle der til, for at du kommer til at stå anderledes? (Vendthed, liggende, stående, afstand fra andre etc.)

5. Croquisdukke-eksempler

Omdrejningspunktet i vort tværfaglige samarbejde har som sagt været at arbejde med kropspositioneringer og bevægelser på det verbale plan, det ydre som billede på det indre og at »oversætte« det erkendelsesmæssige til et fikseret visuelt billede ved hjælp af croquisdukke-tableauer. Denne konkrete visuelle oversættelse af følelseslivet kan både udtrykkes som en akkurat gengivelse, men der kan også opstå tolkningsforskydninger, som kan give en øget erkendelse.

En forskydning fra en psykologisk udredning til et teologisk billede er tydelig i det følgende eksempel.

5.a. Psykologisk samtale med pendulering til et teologisk menneskesyn

En læge fortæller om et vanskeligt forløb på en intensiv afdeling. En teenagepige er indlagt i næsten et år, og lægen konfronteres hver dag med hendes forældre, der i deres desperation over datterens tiltagende svækkelse skifter imellem appellerende og aggressiv adfærd over for ham. Lægen forsøger at rumme det hele. Han fortæller, at han har en datter på samme alder, og at han sagtens kan forstå de desperate forældre. Lægen er udsat for et stort følelsesmæssigt pres i løbet af pigens indlæggelse, og da hun dør, har han svært ved at lægge forløbet bag sig.

Et halvt år efter pigens død står pigens forældre og ringer på døren på lægens privatadresse. Pigens far har en blomsterbuket i hånden. Lægen byder forældreparret indenfor, men de takker nej. De giver ham hurtigt blomsterbuketten og går igen.

Da lægen bliver spurgt, om han ved hjælp af croquisdukker vil genetablere situationen med forældrene og blomsterbuketten på privatadressen, ser det umiddelbart ikke genkendeligt ud. Lægen viser en knælende figur over for en stående figur. Den stående figur har lagt sin hånd på den knælendes figurs hoved. Da lægen bliver spurgt om, hvad det forestiller, siger han, at han opfatter det, der skete uden for hans dør, som en velsignelse. Den knælende figur er ham selv, og den stående figur er ikke den afdøde piges far, men er Gud.

Lægen ser på tableauet et lille stykke tid og siger, at det største pres ikke er kommet fra de desperate forældre. Det største pres er kommet fra ham selv. Han har set sig selv som en dårlig læge, fordi han ikke kunne redde den unge pige.

I beretningen om lægen er der noget, der tyder på, at det indre pres, (for-nemmelsen af at være en dårlig læge, fordi han ikke kunne redde den unge pige) langt har oversteget det ydre pres, som de skiftevis appellerende og aggressive forældre repræsenterede.

Det fikserede visuelle tableau med croquisdukken hjalp denne erkendelse på vej, og er et eksempel på en samtale, hvor det begynder med en psykologisk udredning og ender med at inkludere et Guds billede.

5.b. Forskydning fra et teologisk udgangspunkt til en psykologisk dynamik

I det følgende eksempel skal vi se en forskydning, der går den modsatte vej. Hvor det begynder i det teologiske og slutter i det psykologiske.

I det psykologiske samtalerum på en palliativ afdeling sker det ofte, at patienters psykiske ramthed kommer til at handle om Gudsforladthed og uretfærdighed, eller at sygdommen opleves som en straf. Således også for en 50-årig kvinde, der blev indlagt med en kræftdiagnose med en kort levetidsprognose. Kvinden og hendes mand beskrev sig selv som kristne. De var aktive medlemmer af en kristen frikirke.

Som sygdommen progredierede, følte kvinden sig i tiltagende grad forladt af den Gud, der ellers havde været identitetsbærende for hende. Hun følte, at hendes sygdom var en straf, fordi hun ikke var troende nok. Selvom frikirkepræsten ihærdigt arbejdede med at korrigere hendes billede af Gud som en straffende Gud, lod det sig ikke gøre. Kvinden hørte nok, hvad der blev sagt, men hun følte det ikke sådan.

Kvinden blev mere og mere vred på sig selv over sin manglende trosmæssige formåen. Plejepersonalet var opmærksomme på hendes indre kamp og henviste hende både til psykolog og hospitalspræst. Den første samtale var med hospitalspræsten, og den forløb således:

Kvinden indledte med at diagnosticere sig selv, nemlig at hun på det intellektuelle plan godt kunne høre, hvad der blev sagt, når der blev henvist til, at Jesus afviser, at der er sammenhæng mellem en grim skæbne og Guds straf, men hun følte det helt anderledes. Hun kunne høre, at Gud ikke er en straffende Gud, men hun kunne ikke føle det. Hun var med andre ord splittet imellem sit intellekt og sin følelse.

Splittelsen blev temaet, og det fremgik tydeligt, at hun ikke kunne rumme den. Hun ville overvinde den, og den efterfølgende samtale gik derfor ud på at tale om, hvor svært det kan være at overvinde sig selv.

Croquisdukkerne blev introduceret og præsenteret som et billede på hendes indre splittelse. Den ene croquisdukke blev identificeret som den del af hende, der var vred på sig selv over ikke at kunne tro på en kærlig Gud, og den anden croquisdukke blev identificeret som den del af hende, som var vred på Gud, fordi hun opfatter ham som straffende.

De to dukker blev placeret ansigt til ansigt sammenfiltret ind i hinanden med arme og ben. Hun blev bedt om at forestille sig en boksekamp, hvor to lige store og lige stærke bokser står og hænger op ad hinanden. Der er ingen luft, ingen distance mellem dem. Kampen kan ikke blive afgjort, fordi den ene ikke kan komme til at give den anden et knockout, når de er lige stærke.

Scenariet er tyvstjålet fra en af Søren Kierkegaards opbyggelige taler, hvor splittelsesproblematikken til fremstilles således:

»Betragt ham nu, hans kraftige Skikkelse holdes omsluttet af en anden Skikkelse, og så fast holde de hinanden omslyngede, lige smidigt og lige stærkt sammenknuge de hinanden, saa Brydningen end ikke kan begynde, fordi hiin anden Skikkelse i samme øieblik ville overvælde ham; men denne anden Skikkelse er ham selv. Saaledes formaaer han slet Intet; selv det svageste Menneske, der ikke forsøges i denne Strid formaaer langt mere and han.« (Søren Kierkegaards Skrifter, bd. 5, s. 315)

Kvinden forstår billedet på den måde, at hun henter et håndklæde, som hun råbende og skrigende kaster af al kraft hen i hjørnet af stuen. Da jeg spørger hende, hvad det er, hun gør, svarer hun, at hun kaster håndklædet i ringen. Hun orker ikke at være så splittet. Hun trænger til at etablere en distance mellem de to sider i sig selv, der er lige stærke, og som hun ikke kan få skilt ad.

Distancen bliver et vigtigt tema. I boksekampens metaforik er det dommeren, der etablerer en distance mellem to kæmpende størrelser. I en almindelig boksekamp skilles parterne ad, hvorefter kampen igen fløjtes i gang, så der igen kan uddeles flere slag og kampen til sidst finde sin afgørelse. Men her i kvindens tilfælde, hvor der er tale om en indre splittelse, finder kampen måske aldrig sin afgørelse, for hun kan ikke overvinde sig selv. Vi beslutter os for at kaste et blik på, hvad der kan give luft og distance i hendes udmattende kamp med sig selv. Derfor ser vi nærmere på dommeren. Hvad er det for en dommer, som kristendommen taler om.

Dommeren optræder senere i Kierkegaards tekst, hvor det præciseres, at der ikke er tale om en dommer, der skiller parterne ad med det formål bare at blæse kampen i gang igen, men at der er tale om en dommer, der ligesom boksedommeren etablerer en afstand, dvs. skiller parterne ad, dog med den forskel, at dommeren i Kierkegaards tekst og i min samtale med kvinden ikke er en dommer, der blæser kampen i gang igen. Det er en dommer, der gør sig til vidne. Dommeren bevidner, AT der ER blevet kæmpet.

Dommeren/vidnet ser ifølge kristendommen udefra og ind, og om denne udefra-og-ind-perspektivering præciseres det, at der er tale om kærligt blik. I Kierkegaards tekst lyder det således (Søren Kierkegaards Skrifter 1997, bd. 5, s. 53) For det individ, »der i Sandhed har Gud til Vidne«, hvilket vil sige, at den, der bliver set på af Gud, bliver ikke dømt for ..., der hvor Gud er Dommeren, er der jo ingen Dommer, naar Gud er Vidnet.«

Med Gud som vidne på, at der er blevet kæmpet, bliver kvinden spurgt, om hun vil prøve at forestille sig et blik, der hviler på hende skråt ovenfra. Et uendeligt kærligt blik, som kun vil hende det bedste. Et Guds blik på hende. Hun sukker og siger, at når hun ser på sig selv med det blik, fornemmer hun, at hun ikke skal være så hård ved sig selv. Her ophører samtalen med præsten, men kvindens formildnede blik på sig selv holder ikke længe, for til den næste samtale med psykologen er det den samme problemstilling,

der er temaet. Følelsen af forladthed og selvbebrejdelsen over ikke at kunne tro.

Psykologen drøfter forskellen på viden og tro med kvinden. Pointen er, at troens modsætning ikke er viden, men derimod tvivl, og at videns modsætning er ikke-viden. Der synes at være en vis lindring at spore hos kvinden, i og med at det intellektuelt set godt kan være foreneligt med dyb tro, at der også er dyb tvivl, uden man af den grund behøver at være en dårlig troende.

Samtalen handler herefter ikke længere om hendes følelse af at være forladt af Gud, men kommer til at handle om at være ensom. Der sker her et skift fra et teologisk udgangspunkt til en psykologisk dynamik. Kvinden siger, at hun føler sig problematisk meget alene og ser paradokset i, at hun også har brug for at være alene. Det virker, som om hun for at komme bedre overens med sin ensomhed har brug for at være fysisk alene.

Hun bliver i samtalens løb bevidst om, at hun måske bedre kan leve med sin ensomhed ved, at hun overvejer muligheden for at søge sin alenehed. Hun beslutter at arbejde bevidst på at få tid alene væk fra sin stærkt kontaktsøgende mand. Hun har behov for at bringe det ydre i overensstemmelse med det indre. I sin søgen efter alenehed minder hun om mange andre uheldeligt syge, der har brug for mental plads til at forholde sig til deres situation og dødelighed.

De næste samtaler fører vi som psykolog og præst sammen med parret. Samtalerne kommer til at handle om, at parret får plads til at kunne tale åbent om deres respektive behov. Kvinden får mulighed for at identificere og formulere sine behov over for manden. Hun fortalte ham, at hun havde brug for, at han ikke var der hele tiden, men at hun havde særligt brug for ham om morgenen. Hendes fortvivlelse og angst var typisk stærkest om morgenen. Hendes mand udtrykte på alle måder, at han havde været forvirret, somme tider virkede hun til at have brug for ham og til andre tider slet ikke. Han var bange for hendes angst og voldsomme temperaments udtryk, og han følte sig meget utilstrækkelig og afmægtig i kontakten.

I vor senere refleksion over, hvad der i samtalerne forløb blev opnået, tænker vi, at det var en vigtig terapeutisk pointe, at hun kunne tydeliggøre for sin mand, at han var den eneste i verden, der kunne støtte hende, når hun var i angst, og at han derfor ikke var utilstrækkelig. Ligeledes var det vigtigt for kvinden, at det blev tilladt for hende at sige nej til hans insisterende kontaktforsøg.

Hans oplevelse havde været, at han ikke havde noget at give til hende og deres situation, men han måtte her konstatere, at det havde han alligevel. Fra et psykologisk synspunkt var det et vigtigt gennembrud, og han blev en god og mere stabil støtte for hende i deres sidste tid sammen. Det virkede, som om hans afmagt aftog og blev mindre.

Vi tænker også, at det var tydeligt, at samtalens fokus havde flyttet sig fra at være et spørgsmål om Gudsforladthed og splittelse til at være en samtale

om, hvordan man lever bedre med følelsen af ensomhed. Fra en teologisk vinkel var der blevet talt med kvinden om hendes indre splittelse på en måde, som inkluderede den Gud, der i hendes raske liv havde betydet så meget for hende. Via »boksebilledet« blev der introduceret et blik udefra, en dommer/ Gud, der ikke dømte hendes troskamp hårdt, men var hendes vidne på, at der blev kæmpet, og AT det VAR hårdt. Troskampen blev ligeledes adresseret fra en psykologisk vinkel, hvor dyb tro og dyb tvivl blev præsenteret for kvinden som forenelige størrelser, og herefter drejede samtalen sig om ensomhedsfølelsen som livsvilkår.

Hendes mand spillede som sagt en vigtig rolle her både ved at kunne lade hende være alene og ved at kunne være omkring hende. Hendes mand, som også var kristen, kunne på teologens foranledning undre sig over det mærkværdige, at man åbenbart kan give ganske meget, også når man ikke synes, man har noget at give af. Hendes mand havde lyst til at takke Gud for, at han kunne være hende en støtte, også selvom han oplevede sig selv som uendeligt svag.

Konsekvensen blev som nævnt, at hun fik mere tid alene. Han blev mere væk i løbet af dagtimerne, men kun fordi hun havde behov for det. Det var ikke hans behov. Når de var sammen, så det ud, som om de kunne være tæt sammen og være en støtte for hinanden. Det virkede, som om de bedre kunne balancere mellem afstand og nærhed.

Samtaleforløbet begyndte i en teologisk problemstilling om Guds billede og indre splittelse, som blev italesat ved hjælp af kropspositioneringer og ikke ved hjælp af dogmatiske begreber. Samtalen blev videreført i psykologisk regi ved at tale med kvinden om at rumme det paradoksale i, at hun følte sig ensom og samtidig have brug for at være alene. Hun bragte i nogen grad det ydre i overensstemmelse med det indre. Det teologiske udgangspunkt endte således i en psykologisk udredning af forholdet mellem et ægtepar og deres indbyrdes kommunikation i den sidste tid, de havde sammen i livet.

6. Inspirationen fra lingvistikken: Prespåvirkninger

Ud over Kierkegaards filosofisk/teologiske tilgang har en anden inspirationskilde i vores arbejde været lingvistikken. Vi har ladet os inspirere af analyser af de tilgrundliggende fysiske strukturer, som sproget er bygget op omkring. (G. Lakoff og M. Johnson. 1980)

Vi har brugt Lakoff og Johnsons analyser af de fysiske strukturer til, at finde et sprog med rod i den fysiske erfaringsverden, som er universelt gældende og dermed ikke er afhængigt af psykologiens og teologiens fagterminologiske begrænsninger.

Ved at se på Lakoff og Johnsons lingvistiske beskrivelser af forestillings- evnens interne struktur og ramme for begrebsdannelsen bliver det muligt at

differentiere mellem forskellige typer af pres. Indre og ydre pres kan være bestemmende for selvbilledet og mulige forandringer i selvbilledet.

Tanken er, at hvis en bevægelse eller en position ikke bare har at gøre med et ydre pres, men også noget at gøre med et indre pres (fordi individet påvirkes af at bevæge sig), så er det vigtigt at kunne skelne mellem, hvilken type af pres der presser et individ imod dets vilje, og hvilke typer af pres et individ pålægger sig selv. Med andre ord. Hvad sætter en given bevægelse i gang, hvordan ser den ud, og hvad bibeholder en given bevægelse.

6.a. Forskellige prespåvirkninger

Lakoff og Johnson arbejder med 7 prespåvirkninger.

1. Compulsion⁴ – tvingende kraft; oplevelsen af en kraft, der tvinger en i en bestemt retning.
2. Diversion – afledning; oplevelsen af en eller flere kræfter, der får en kraft til at ændre retning.
3. Blockage – blokering; oplevelsen af en forhindring, der blokerer ens videre fremfærd.
4. Counterforce – konfrontation; oplevelsen af et sammenstød mellem to modsatrettede kræfter.
5. Attraction – tiltrækning; oplevelsen af en kraft, der suger og trækker en til sig.
6. Enablement – Oplevelsen af at kunne; en oplevelse af at være i stand til at udføre en handling.
7. Removal of restraint – oplevelsen af at noget ophører med at gøre modstand.

Disse forskellige typer af pres kan appliceres på mange mulige temaer, både inden for psykologien og teologien: Døden, sorgen, Guds billedet, afmagtsfølelsen, motivation, forsvarsmekanismer etc.

Med henblik på en tydeliggørelse af disse forskellige typer af pres, ydre såvel som indre, giver vi her en gennemgang med døden som eksempel.

1. *Compulsion* – oplevelsen af en ydre kraft, der tvinger en i en bestemt retning, kan for en døende patient betyde, at døden opfattes som værende lige så umulig at kæmpe imod som tyngdekraften. Døden oplevet som noget, der tvinger individet i en bestemt retning, og ytrer sig i erfaringen om et ubehageligt fysisk og psykisk kontroltab. Typisk med angst til følge og et udpræget ønske om at »stige af« ved hjælp af beroligende medicin eller forestillinger om selvmord.

I vor fælles sorggruppe har vi hæftet os ved, at det er på denne måde, at døden ofte beskrives på. For en del af de pårørende opfattes døden som en

---

4 Med ordet »compulsion« mener vi ikke blot den psykologiske betegnelse for en uimodståelig indre trang/tvang, men også en ydre prespåvirkning. Compulsion kan altså både dække over en ydre og en indre tvingende kraft.

tvingende kraft, som man ingen kontrol har over. Når døden opfattes på denne måde, altså uden man har kunnet kontrollere noget, er der indledningsvis efter dødsfaldet ikke skyld at spore. Erfaringsmæssigt dukker skylden dog op senere i sorgprocessen, måske fordi afmægtigheden og det ukontrollerbare er mere provokerende end illusionen om indflydelse. Forestillingen om indflydelse ender ofte i oplevelsen af skyld.

2. *Diversion* – presset konfronterer individet med en oplevelse af, at der er en eller flere kræfter, der hele tiden får en til at ændre retning eller miste fokus. Det ytrer sig i en manglende evne til at bevæge sig målrettet, og i en manglende evne til at korrigere og tage højde for det pres, der får en til at ændre retning og miste fokus. Diversion–presset kan sammenlignes med den måde, som en stærk sidevind påvirker en sejlbåd på; Medmindre kursen ændres i forhold til den ydre påvirkning, bliver det umuligt at nå målet. Ændringen indtræder først, når der tages højde for de pres eller kræfter, der påvirker den oprindelige retning. Diversion–presset ytrer sig i et ønske om at opnå større kontrol i forhold til de mål, der er sat. Denne prespåvirkning opleves af mange patienter i det palliative felt, hvor symptomatologien er så kompleks, at de sjældent når at forholde sig til et symptom, herunder de tab, symptomet bringer, førend nye symptomer melder sig.

I sorggruppen har diversion–presset været beskrevet i forhold til det at blive forstyrret i sin erkendelse af sit tab. Hverdagen og dens krav trænger sig på, og som sørgende afledes man fra sin tabsoplevelse og sorg og er tvunget til at forholde sig til nutiden og tilegnelsen af nye færdigheder. Denne sorgproces beskrives af Stoebe og Shut i deres tospors sorgmodel. (M. Stroebe 1999). Ifølge denne model tænkes sorg at forløbe som en vekselvirkning eller dynamisk proces mellem konfrontation med og undgåelse af tabet. Denne vekselvirkning hjælper de efterladte til, i egnede mængder, at blive i stand til at integrere tabsoplevelsen i sin selvopfattelse.

3. *Blokerings–presset* konfronterer et menneske med, at der er noget, der står i vejen, og det på en sådan måde, at man har fornemmelsen af aldrig at kunne komme videre. Erfaringen af at blive standset, ikke at kunne bevæge sig målrettet, opleves som at støde ind i en mur. Blokeringspresset opleves af døende patienter som en erkendelsesmæssig blokering. Man kan ikke forstå, men vil gerne forstå, at man skal dø, og ønsker at standse sin egen pendulering mellem håb og håbløshed. At gennembryde den erkendelsesmæssige blokering kan ytre sig i en insisteren på en minutiøs gennemgang af sin egen begravelse, og er et forsøg på at tvinge det livsduelige sind til at indtage den samme plads som den livsuduelige krop, så afstanden mellem det, man kan og vil, ikke opleves som overvældende stor.

4. *En blokering* kan afløses af en ny tilstand, som Lakoff og Johnson kalder counterforce–oplevelsen af et sammenstød mellem to modsatrettede kræfter. Counterforce som en tilstand konfronterer et menneske med en opslidende indre splittelse. For det religiøse menneske kan counterforce–presset udspille sig som et sammenstød mellem det at ville tro, men ikke

at kunne, som kvinden i den ovenstående casebeskrivelse, På det kropslige plan kan counterforce illustreres som den lidelsesfulde situation, hvor kroppen er parat til at dø, men sindet ikke er det. Eller denne tilstands modsætning, at sindet er parat til at dø, men at kroppen ikke kan det.

5. *Attraction-preset* beskriver en dragende kraft, der suger og trækker en til sig. Her har individet mistet en stor del af sin selvkontrol, men attraction-preset er alligevel meget forskelligt fra compulsion-preset, fordi individet selv bevæger sig og ikke bliver løbet over ende. Forskellen mellem et compulsion-pres og et attraction-pres kan beskrives som forskellen på en voldtægt og en forførelse. I forførelsen spiller offeret en mere aktiv rolle end i en situation dirigeret af ren vold. Der er en større kontrol over situationen eller rettere kontrol over tempoet. Som eksempler på døden som en dragende kraft kan man forestille sig at give sig hen til døden i et tempo, som man oplever at have en grad af kontrol over. I palliationen kan den meget lidelsesramte patient ende med at betragte døden som en ultimativ befrier fra lidelsen i livet.

6. *Enablement* – en oplevelse af at være i stand til at udføre en handling. Individet har en oplevelse af at kunne det, som det gerne vil, at være mæt af dage og at kunne dø. Vore erfaringer fra sorggruppen er, at deltagerne bevæger sig fra en meget følelsespræget og kaotisk værensform til at erobre de færdigheder, som typisk partneren har varetaget i forholdet. Der opstår en øget fornemmelse af mestring, når disse erobringer lader sig gøre.

7. *Removal of restraint* beskrives som et pres, der ikke længere opleves som et pres. Med døden som eksempel er der her overensstemmelse mellem krop og sind i den forstand, at kroppen trættes og får brug for mere hvile i samme tempo, som sindet har lyst til at hvile. Krop og sind følges ad, og den træthed, der tidligere blev opfattet som »fjenden«, bliver til en god ven. I sorggruppens regi betegner removal of restraint hele sorgprocessens mål, nemlig at der sker en bevægelse fra en oplevelse af ens eget livs tilbagetrækthed og tomhed til på sigt igen at kunne genvinde mening med at være i livet. Typisk fra sorg over savn til vemod.

Samtlige af disse forskellige pres påvirkninger kan endvidere benyttes til at indfange karakteren af et tilstedeværende Guds billede⁵

Compulsion – Gud som den, der tvinger i en bestemt retning

Blokering – Gud, der standser et menneske

Diversion – Gud som den, der bringer en ud af kurs

Attraction. Gud som den, der drager individet til sig

Counterforce – Gud som den, der går i rette og kæmper med mennesket

Enablement – Gud som den, der gør tingene muligt

Removal of restraint – Gud som den, der fjerner tidligere forhindringer

5 Guds billedet kan både knytte sig til 1. trosartikel.; Guds som skaberen og 2. trosartikel; Jesus Kristus.

Af hensyn til omfanget vælger vi blot at klargøre de forskellige Guds billeder på baggrund af to preserfaringer. Disse stammer fra samtaler med patienter på Palliativ Medicinsk Afdeling.

Det første eksempel handler om en ung mand på 33 år, som pludselig får en kræftdiagnose med en dårlig levetidsprognose. Den unge mand har ikke noget kirkeligt tilhørsforhold, og i kølvandet på diagnosen får han mareidtsagtige forestillinger om, hvad det vil sige at være død.

Det, han forestiller sig, er, at han står bag et tykt glasvindue, og dér bag vinduet kan han se sin kæreste, sine forældre, sine venner leve deres liv videre. Han kan se alt, hvad de foretager sig, men han kan ikke komme i kontakt med dem.

Uanset hvor hårdt han banker imod vinduet, så kan de, han elsker, ikke høre ham, og de kan heller ikke se ham. Denne dødsforestilling plager den unge mand, og han fortæller om den til flere forskellige faggrupper. Først til en ældre sygeplejerske på nattevagt, som i særlig grad har øje for den jalousi, der gælder kærestens videre liv, og det smertefulde, han i den forbindelse vil få at se igennem vinduet. Sygeplejersken forsøger at trøste ham ved at pege på, at han og kæresten er »soul mates«, og det kan ingen og intet lave om på.

Den næste, han fortæller om sin dødsforestilling, er læge, og lægen anser den unge mands tilstand for at være så pinagtig, at hun tilbyder at lægge ham til at sove i nogle dage for at give ham ro.

Psykologen kontaktes ikke, fordi han er på ferie, men som psykolog ville man formentlig have valgt at tale med den unge mand om det smertefulde i, at han i mareridtet oplever ikke at kunne opnå kontakt med dem, han elsker, og at denne manglende kontakt måske kunne være et billede på den isolation, han lige nu oplever.

Til sidst får også præsten lov til at lytte til den unge mands dødsforestilling, og fordi vi igennem beretningen om Jesus Kristus hører, at kristendommens Gud har krop, bliver det en vigtig del af samtalen at fremme forestillingen om et kropsligt Guds nærvær. Det er vigtigt, at den unge mand ikke tænker på sig selv som én, der kommer til at stå helt alene bag sit vindue.

Det første, den unge mand bliver spurgt om, er, om der er noget eller nogen bag den unge mand. Svaret er benægtende, allerhøjest kan der i den unge mands mareridts forestilling være tale om en farve, det cremefarvede helvede, som han vredt udtrykker det.

Alligevel bliver de følgende samtaler brugt på at overveje, om der mon kunne være blot den mindste antydning af en mulighed for, at det, der står i Det Ny Testamente, kunne være sandt, nemlig at den unge mand ikke er alene i døden. Kunne det medtænkes i dødsforestillingen, at bedst som den unge mand står og banker på vinduet for at opnå kontakt med dem, han elsker, da vil der komme en skikkelse, som lægger hånden på hans skulder og varsomt, men også myndigt vender ham om, væk fra vinduet. Og kunne det

tænkes, at den unge mand frivilligt og gerne lod sig dreje væk fra vinduet og lod sig føre i den helt modsatte retning? Kunne det tænkes, at den unge mand erfarede, at der ikke længere var nogen længsel efter de andre, at det eneste, han havde lyst til, var at være helt tæt på den skikkelse, og at skikkelsen var Jesus Kristus? I dette eksempel bliver der tale om et Guds billede, der har karakter af »enablement«. »Enablement« beskriver erfaringen af at kunne, og i dette tilfælde er det Gud, der kan en del, nemlig vende den unge mand væk fra sit lidelsesfulde savn. Denne »vending« kan den unge mand ikke selv gøre, men med Gud, for hvem alt er muligt, bliver vendingen en italesat mulighed. Gud bliver den, der kan det, som vi ikke selv kan.

Det andet kliniske eksempel på et Guds billede, der kan beskrives ved hjælp af Lakoff og Johnsons presbeskrivelser, handler om en ældre kvinde, der lå for døden og gerne ville dø, men ikke ville møde den Gud, der ellers havde spillet en rolle i hendes liv. Hun var fast kirkegænger og betegnede sig selv som kristen.

Som baggrund for denne beretning hører et bibelcitater fra Det Nye Testamente, nærmere bestemt 1ste Korintherbrev 13, hvor der tales om, at vi en dag skal se ansigt til ansigt med Gud. For nogle mennesker er det en beroligende tanke, at Gud ikke vender ryggen til sit menneske, men vil se os ansigt til ansigt. Men for denne døende kvinde var det ikke et Guds billede, der hjalp hende. Det, der var særligt med den ældre kvinde, var, at hun veg tilbage for kropslig berøring. Det gjaldt også, når hendes børn og børnebørn kom på besøg. Kvinden lod i særdeleshed til at have det svært med tæt frontal kropskontakt, derfor var det ikke en god ide at tale med hende om, at Gud vil møde os ansigt til ansigt.

Det var nærliggende at tænke, at det nærhedsproblem, der sommetider gør sig gældende for mennesker, der har været udsat for seksuelle overgreb, også kunne gøre sig gældende for den ældre kvinde, og at det betød, at det var nødvendigt at finde et Guds billede, der ikke går alt for frontalt og tæt på. Det virkede som en oplagt mulighed at benytte sig af det hyrdebillede, som optræder i så rigt mål i Det Ny Testamente.

Beretningerne om den gode hyrde handler om hyrden, der forlader den store fåreflok for at lede efter det ene forvirrede og fortabte får. Pointen er, at når en hyrde bærer sit fortabte eller forvildede får hjem, så sker det ikke ansigt til ansigt. Hyrden bærer fåret på ryggen, således at fårets forben bæres over hyrdens skuldre.

For den ældre kvinde var det et Guds billede, hun kunne have med at gøre. Et par croquisdukker blev placeret som et lille tableau på hendes sengebord. Tableaulet viste Jesus som hyrden, der bærer det forvildede lille menneske hjem på samme måde, som en hyrde bærer sit får. Sådan så hun sig selv, som et forvildet får, der heldigvis blev båret hjem. Det så hverken stilfuldt eller behageligt ud, men som hun sagde: »Hjem kommer jeg da.« Dette Guds billede har karakter af Lakoff og Johnsons »attraction«-beskrivelser. Attraction beskriver en dragende kraft, og i dette tilfælde bliver Gud den,

der finder kvinden og bærer hende, uden hun skal yde andet selv end at lade sig bære.

7. Psykologiens og teologiens forskellige fokusområder

Vi vil afslutte denne foreløbige præsentation af vort samarbejde med en beretning fra sorggruppen, hvor der heldigvis for nogle af deltagerne igen begynder at vise sig tidslommer med fylde, mening og lys. En af vore deltagere fortalte med en vis undren, at han engang imellem glemte smerten og faktisk var glad og kunne se fremtiden i møde med fortrøstning, ja ligefrem endda med en forventning om, at noget godt ville ske.

Det undrede ham, fordi sorgen over hans afdøde kone i øvrigt fyldte meget. Han havde flere gange beskrevet sin gang i verden som identisk med skuespillerens Johns Waynes gang, dvs. som skridt og bevægelser, der blev gjort i »slowmotion«, som om han gik i vand, så besværligt havde det været, men nu var det ikke længere på samme måde.

En teologisk respons på sorggruppedeltagerens sorg og glæde lød sådan her og blev hentet fra Kierkegaards forfatterskab.

Kierkegaard indleder polemisk og konstaterer, at man i folkemunde siger, at uanset hvor hurtig en rytter rider, så kan man aldrig ride bort fra sorgen, fordi sorgen sidder som en rygsæk på ryggen af rytteren. Men, siger Kierkegaard, og det er pointen, hvad gør det, at rytteren ikke kan ride bort fra sorgen, hvad gør det, at rytteren altid har sorgen med sig, og at den sidder i ryggen, hvis ikke rytteren bestandigt ser sig tilbage.

Det gøres gældende, at dette på ingen måde er Kierkegaards måde at sige, at den sørgende ikke skal se sig tilbage, men det er Kierkegaards måde at pege på, at også den sørgende har grund til at se fremad og forvente det gode.

Hen imod afslutningen af vort fælles arbejde i sorggruppen blev følgende erfaring tydelig: At have rum til at kunne drøfte betydningen af det åndelige havde en entydig lindrende effekt på sorgens intensitet. Denne opfattelse blev bekræftet af deltagerne i sorggruppen. Dette stemmer overens med Emmy Van Deurzens-Smiths antagelse om, at en udforskning af menneskets ideologiverden (Uberwelt) har positiv afsmittende effekt på menneskets øvrige livsverdener. (Deurzen-Smith, 1995, s. 140.) Det har været befordrende at være både en præst og en psykolog til stede, da det har sat større fokus på det åndelige aspekt end de tidligere sorggrupper i palliativ medicinsk afdelings regi. Sammenfattende om vort samarbejde vil vi gerne opfordre vores respektive fagkollegaer til at forsøge sig med et praksisorienteret samarbejde. At arbejde konkret tværfagligt giver for det første et vigtigt indblik i et andet fags metode og praksis, men det mest konstruktive er en klarere forståelse af ens eget fags muligheder og begrænsninger. Som psykolog har samarbejdet bidraget til en øget forståelse af det åndeliges vigtighed

for mental sundhed. Som præst har samarbejdet betydet en større indsigt i vigtigheden af at arbejde ud fra de billeder og forestillinger, som klienten selv medbringer, og at søge dem valideret hos klienten/konfidenten.

Til sidst vil vi nævne, at ud fra et psykologisk perspektiv har arbejdet i sorggruppen primært handlet om, at de efterladte finder måder at leve med deres sorg på, og at de efterladte kan holde fast i de afdødes betydning og integrere det, der var værdifuldt i deres tid sammen, også i den tid, der kommer. At føre den dødes betydning videre med sig i livet frem. (Winslade, 2004). Teologisk er der ikke nogen uoverensstemmelse med psykologens mål, men der er en metodisk tilføjelse. Tilføjelsen er, at i døden er mennesket ikke skilt fra Gud. Det betyder, at den døde ikke blot eksisterer som et betydningsbærende minde, men er værende hos Gud.

LITTERATUR

- BANGSHØJ, K. (1999). *Selvet i samtale. En religionsfilosofisk undersøgelse af sjælesorgens proprium i betydningsfeltet mellem psykologi og teologi*. Aarhus (Ikke publiceret ph.d.-afhandling).
- DEURZEN-SMITH, E.V (1995). *Eksistentiel samtale og terapi*, København
- Ferreira, M.J (1991). *Transforming Vision:Imaginations and will in Kierkegaardian Faith*, Oxford
- GRØN, A. (1995). *Subjektivitet, Negativitet:Kierkegaard*, København
- JENSEN, H.M. (2005). *Sjælesorg mellem teori og praksis, en studie i sjælesorg under hensynstagen til Søren Kierkegaards brug af krops- og bevægelsesmetaforer i fire opbyggelige taler*, Aarhus
- JENSEN, H.M. (2000). »Freeze hold it right there« i *Kierkegaard Studies Yearbook 2000*, Berlin & New York
- JENSEN, H.M. (1997). »Ske din vilje – vreden i sjælesorg« i *Kritisk Forum for Praktisk Teolog* i nr. 67
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1999). *Philosophy in the flesh the embodied and its challenge to western thought*, USA
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1980). *Metaphors we live by*, Chicago & London
- NORDENTOFT, K. (1972). *Kierkegaards Psykologi*, København
- STROEBE, M. (1999). The dual process model of coping with bereavement: rationale and description. *Death Studies*, Apr;(3) Washington
- Søren Kierkegaards Skrifter* (1997) København
- WINSLADE, J. (2004). *Remembering lives*, New York